

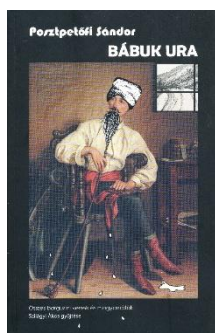
Jókai Mór

Phantasmagoria¹

(1877)

¹ Egy ideig Jókai komolyan hitte, hogy Petőfi nem esett el a harcmezőn, hanem orosz fogságban sínylődik. *Petőfijében* (1868) egyenesen a kormány feladatává teszi, hogy megtudja az orosz kormánytól, van-e fogságában 48-as magyar honvéd? Az az elképzelés, hogy az oroszok a világosi vereség után foglyokat vihettek magukkal, erősen élt benne, mint azt *Világszép leányok* című népszínműve (1888) is mutatja. *Phantasmagoria* című versében (1877) elképzei, hogy Petőfi ólmot tör a szibériai Kolivan-part rettenetes bányáiban. Aztán szökött fegyencként látja őt, aki a jégmezőkön át hazafelé menekül, de megint elfogják és bilincsbe verik. Végül, hosszas szenvedések után a cártól kegyelmet kap és hazatér. Itthon virágözön, könny-áradat, díszlakomák, ünneplés, beszédek fogadják, amitől annyira elborzad, hogy kétségbeesésében visszakeredzkedik megszokott, szeretett ólombányájába. De Jókai még tovább képzelődik: talán mégsem így lesz, talán Petőfi lelke feltámad és újramezdi a szabadságharcot, mire kortársai, egykori elvbarátai csak kínosan somolyognak, és bolondnak nézik őt. Bővebben minderről: Elek Oszkár: *Jókai és az oroszok*. Első közlemény. In *Budapesti Szemle*, 1925. 198.kötet, 571-573.szám,110-129.l.; Dr. Ferenczi Zoltán: *Petőfi eltűnésének irodalma*. Petőfi Könyvtár. Budapest 1910. A *Phantasmagoria* néhány részletét *A hét* 1898. március 13-i ünnepi számában közölte újra az akkor már szabadságharcnak nevezett forradalom 50. évfordulója alkalmából, mikor a lap szerkesztője, Kiss József tréfás-komoly körkérdéssel fordult a kortársakhoz: „Ha Petőfi élne”. A válaszok élére Jókai e jóval korábban, 1877-ben írt versét helyezte.

Ha visszajönne!
Ha a hihetlen hír beteljesülne.
Mit visszatérő lelkek elhozának
Egy más világból,
Hol tűz helyett jégből van a pokol:
Hogy most is él az, aki legnagyobb volt
S nem alszik ott az
Emléktelen halom alatt.
Hanem tör ólmot ott a Koliván part
Rettenetes bányáiban,
S aztán a hírnek szelletére
Megszállná a fehér cárt valami:
És visszaadná újra őt nekünk,
Miként az áldott szultán kincseinket,
A Corvinákat, visszaadta.
Viszontorlásul tromfra tromfot:
Harminckét Corvinára «egy» Petőfit.
Mert már nekünk szegény magyarnak
Ilyen ajándék jut ki mindig,
Elvesznek tőlünk valamit,
Mi drága kincs volt, mit nagyon szerettünk.
Mit megsirattunk, nem feledheténk,
De csak azért, hogy egyszer visszaadva
Nagy örömet szerezzenek vele.

Ha élne még! És milyen életet?
Makacs, megölhetetlen életet.
Mit vérvesztő seb s vérfelforráló
Korbácsütés nem bírt megölni,
Sem ólomrozsda lassú mérge.
Sem a szívnek rozsdája: kín, keserv.
— Hisz a nyomor szívós!

Huszonnyolc éven át Szibériában!
Hogyan telének ott az évek el?
Mind feljebb, feljebb vitték északig.
Elébb gyalog, fogolytárshoz kötözve.
Mindig tovább, ahol
Ritkább az ember, üresebb a föld.
Törpülnek a fák s nő az éjszaka,
A hó nem vár a télre, ott az ősz
Gyümölcs nem term, zúzmarás ivad.
S aztán, hogy lába nem bírja odább,
Szánon tovább, s tovább az éjszakába.
Míg egyszer megvirrad a szürke ég.
Ijeszt északfénye hajnalával;
Az ottan a hajnal kísértete.
S az északfénynél elterülő tájra
Azt mondák néki: itt van a hazád!

Egy róna, messze, messze oly fehér!
A láthatáron: fénylő jéghegyek;
Azontúl semmi, ott már nincs világ.
S közepén egy bérctömb, oly fekete.
Fekete hegyből lomhán kanyarog
Fel a fehér füst, s földön elterül.
Nem tűzokádó ontja azt.
E szirt keblében szolgák ezrei:
Rabok temetvék. Holtak, akik élnek:
Elkárhozottak, akik vétkezének
A földi isten ellen s bűnhödésük,
Hogy azt az ércet, melynek hivatása
Csatában ölni embert, fölkeressék.
Az a fehér füst az ólomhuták
Örök halálköde, kénből, mirenyből. —
— S azt mondták néki: itt van a hazád!

Gondolt-e vissza Kárpát bérczire?
Kereste-e a Kunság rónatáját?
A kedves Erdélyt, Szamos szép vidékét?
A délibábot és az ősz Dunát?
Hagyták-e nézni hosszú éjszakán át
Merev szemekkel ezt a pusztaságot,
S keresni rajta mindazt, ami nincs.
És mégis megvan, lelke látja azt,
Csak a szemek szófogadatlanok

S nem tudják látni azt, mi itt van: itt!
S ez ellenmondástól megtévelyedni?
Nagy jót tevének vele és becsukták
Az ólomtárna süket mélyibe,
Hol csak követ lát, és azt ütheti?
És lassan, lassan meg is szokta tán
Új honfitársait: a marmotát;
A hosszan alvó táblabírót:
A jeges medvét:
A hómezők futó betyárját,
Király-palásznak való hermelint,
Ki büszke arra, hogy bőrét lehúzzák;
És az állatvilágnak
Rejtélyes számüzöttjét, az irámot,
Aki igát húz, és mohát eszik.
(Az is nagyot véthetett valaha,
De már nem tudja mit, miként a többi.)
S talán még az embert is.

És aztán várta, várta a napot,
Egy évszakon át tartó éjszakának
Megvirradását. Megjött végre az:
Soká vajúdott ólom-szürkületben,
Míg föl tudott a láthatárra mászni.
— Hát ez a nap itt?
Egy rőt lapos golyó, sugártalan.
Nem a mosolygó isten képe ez,
Ki jön menyasszonyát felköltetni
Az alvó földet: itt van a tavasz!
Ez egy részeg kozák veres pofája,
Aki benéz a börtönablakon:
— A rabszolgák dologban vannak-e?
S alig bukkan fel a rőt láthatáron,
Lehúzza a feje s alunni megy.

S aztán egyszer mégis csak itt a nyár.
Mert hisz nyár van Szibériában is,
S meleg van annyi, hogy ha zsákra raknák
Egész telet kifűthetnék vele.
A fű itt is kizöldül, mint egyebütt,
S a birka jóllakik.
De a tavasznak nincsen csattogánya.
Nincsen pacsirta, még csak béka sincs. —

Még annak is édes melódiául
Venné az ümmögését, hogyha szólna.
Egy ismerős van itt csak a hazából:
Az a prücsök... S egy közös jó barát:
Az a kutya. A többi idegen.
Sirály, viharmadár, és penguin.

Láncot talán nem tettek még reá,
Hiszen lánc itt a kerek láthatár,
S a ráborított ég egy ércharang,
Amely alól kifutni nem lehet,
S az idegen nép egy-egy porkoláb.
Hogyan szokhatta meg rabéletét?
Az, aki még a jó baráttól is
Csak hódolást tűrt, aki akkorig
Az ellenmondást még a jó tanács
Mézébe burkoltan se vette be?
Ki gondolatjai vezérinek
Csak önmagát ismerte, senki mást?
Ki a királynak visszafeleselt,
S az isten rendelésit megbirálta,
Hogyan szoká meg a hetman parancsát?

Nevét elvették, — vagy meg sem találták.
A név helyett, mely csillagul ragyog.
Aadtak neki egy néma számot.
Azt a karjára kötve hordozá.
Hogy érthetné meg, amidőn neve
Helyett kiálták azt, hogy «numero»?
Nem «semmi»; mert szám; ámde «senki»,
Lánglelkü hősből egy rabszolgaszám:
Mi rettentő metempsychosis ez!

Dalolt-e még, költött-e verseket?
Gunyhó falára szegheggyel felírva?
Ugyan miről? Mit énekelne itt?
Bordalt talán? Itt, ahol a kumisz,
A poshadt lótej a mámorital?
Vagy tán szerelmi dalt? Új gyöngyöket?
Kihez? Az emberi nőstény e tájon
Arcára, termetére, köntösére,
Alig különböz a hímtől.
S miért dalolna költő itt szerelmet,

Hol a férj hitvesét vendéginek
Akként kínálja, mint mi egy pohár bort?
Mit énekelne itt meg?
A multakat tán? Vagy reményeit?
Hisz az csak álomlátás mind a kettő.
Az egyik nem volt, – és a másik
Az, ami nem lesz. Álom; pára; füst!
Bolond az, aki erről verset ír. —
Hát a szabadságról tán? Igaz! Igaz!
Ez a növény mindenhol megterem.
Legjobban ott, ahol legjobban irtják.
Börtönfalán átfúrja gyökerét
S az ónfödélen át indát ereszt.
Szabadságdalt bizonynal zenghetett,
Azt nem temetheté magába el.
Az olyan néki, mint a fülmilének,
Hogy a sötétben is kitör dala.
S volt is kinek! Hisz ott köröskörül
Szabad nép lakja mind a pusztaságot.
Kinek hazája: a nagy messzeség;
Városa: ahol sátorát lerakja:
S oltalma: fegyver s futó paripa.
Kirgiz, vogul, jakut és burjetán,
Mind hősi népfaj: olyan, mint mi hajdan.
Kevély. Koldus. És arisztokrata.
Azoknak, hogyha egy ünnepe napon
Cserélni jöttek a tanyára fel,
A távolhoni bárd elmondhatá
Fellelkesítő költeményeit,
Amik tudatták azt a szent valót,
Hogy egy arany van csak, ami igaz :
S az a szabadság !
Amely nemzetnek szabadsága van,
Mindannyi közt az a leggazdagabb.
S a hős nomád nép érté jól a dalt.

És lelkesült rá: táncolt, tapsra kelt,
Feje fölött forgatta fegyverét.
– Aztán eljött a hős nomád urakhoz,
Szentpétervárról egy jó ottomán.
Hozott nekik tömlővel lángitalt,
És a dicső nép elcserélte szépen
Aranyját, a szabadságot,

Egy kortyanat pálinkáért.

Mikor kivitték a hazából,
Zsebében persze mit se hagytanak.
Ott a határon, amikor kilépett,
Felvett a földről egy kis kavicsot,
Azt dugta el, az volt a mindene.
Sokszor nevték érte társai,
Mit rejteget e sunda békasón?
Ő azt soha nem hagyta el magától.
Kezébe hogyha ezt szoríthatá,
Az volt nála az imádkozás;
Szívére hogyha tette a követ,
Az volt neki remény, vigasztalás.
Talán, hogy élte oly hosszúra nyúlt
Ez a kavics volt benne a talizmán.
A hosszú, hosszú évsorok alatt
Talán maga is elfeledte már
Hogy mit jelent a kődarab zsebében.
Csak annyit tud még, hogy az kincset ér.
Hogy az drágább kavics a Kohinoornál,
És Paracels bölcsek kövénel is.
De a nevét nem tudja senki sem...

Tán álmodott is? Mert a börtönök
Még nincsenek eléggé jól bezárva.
Éjjel, mikor elalszanak.
Kiszöknek onnan a rabok:
S nincs messze nekik semmi messzeség;
Kijátszák a határvámőröket;
Beszélnek elhagyott családjaikkal;
Ölelkeznek és csókolóznak;
Jóllaknak és bort isznak;
Nevetnek és örülnek. –
Ez nagy hiánya börtöninknek.
Ezen aként lehetne csak segíteni,
Ha minden alvó rabnak egy kozák
Adatnék társul, akinek megint
Az volna a parancsa, hogy ha a rab
Álmában elszökik haza:
Álmodja a nyomába őt magát

S érje utol. Az gyalog álmodik,
Ez meg lovon. Ragadja meg,
S álmodja a hátára kancsukáját.
– Öneki is lehettek álmai.
»Mi nagyra nőhetett már a gyerek !
Hasonlít hozzá arcra, észre is!
Folytatja azt, mit apja elhagyott!
Dicsőségéhez új sugárokat gyűjt!
S boldog — bizonytal. Úgy lehet talán
Ezóta már családot alkotott.
S álmában kis csevegő unokát
Ringat a költő. S annak mond olyan
Dalt, amint csak álmokban hallunk!
Talán hite is volt, mi élve tartá.
Lám Istent minden nép teremt magának,
Ha Buddha, Bráma oly igen kevély is,
Hogy csak urakkal állhat szóba, ámde
A páriának is megengedik,
Hogy olcsóbb istenkéket hadd faragjon
S azoknak mondja el apró baját.
Az eszkimó is hisz még más világot,
Bundában járó angyalokkal.
Hát az ólombányák rab népinél
Miért ne lappanghatna hit?
Hit a feltámadásba! – Mit mennyország!
Az is szép annak, aki szenved »otthon«.
A száműzöttek a feltámadás
Eszméje a haza!
Még egyszer ott ébredni fel!
Ezt a religiót nem irtja ki
A máglya és az inkvizíció.
S kiknek mennyország a haza,
Azok nem oly hosszútűrők, miként
Az égbe vágyók; nem tudják bevárni.
Hogy angyal, tűzsekér, vagy nem tudom mi
Szálljon le értök s szépen elvigye.
Az nyughatatlan egy nép: összeség.
Jelekkel értesíti sorsosít.
Kiválaszt egy viharos éjszakát,
Mikor még a medve is elbújik,
S keresztül ásva mesterségesen
Börtönfalát, megindul futva-futvást
A hómezőnek, merre nincs világ,

A jéghegyek felé, ott tengerár van.
A tengeren úszó fából tutaj lesz,
Élelmiszert adnak fókák, halak.
Egy pár lőfegyver, egy kicsiny delejtű.
És minden kész az útra. Milyen útra!
A földnek túlsó oldalára át!
Küzködve rozmárokkal, jégmedvékkel,
Embertelen hideggel és istentelen
Emberfajokkal és tengerviharral.
Szörny vad és leomló jéghegyek
Irgalmat ismerének a futókkal.
Nem úgy az ember. Mikor azt hívék:
Most hál' az égnek partra eljutánk,
Itt megpihenhetünk és jóllakunk:
Ott elfogák és szíjjra fűzték őket.
A költő újra megtért börtönébe.

Ekkor aztán már láncot is kapott,
Volt egy beszélő társa, akivel
Vitázzon a világ szép rendiről.
S ha tán dühöngött, ottan volt a lánc,
A jó tanácsadó, ki csendesíté.
Hogy hangosan nem jó beszélni mindig.
Az ember mindent mondhat! Szörnyeket!
Akárkinek! Kormányzónak! A cárnak!
Sőt többet mondok: a hetmannak is.
De úgy: szépen, – ajk fog közé harapva.
És hogyha a lánc végső gyűrűjét
A falhoz pántolák, mily hosszasan
Volt gondolkozni való ideje
Mindenről, ami megtörténhetett.
Egykor magasan állt, széles világot
Látott körül; – most aztán a veremben
Folytathatá mindazt, mit eddig ismert.
Gondolhatott ki történt dolgokat,
Világhistóriát legombolyítva.
Országok folytatott történetét,
Képzelt, és néptelen vezéreikkel,
Csatákat és bős forradalmakat,
Népszónokokkal, akik nincsenek.
Eszmének győzedelmet, mik kihaltak,
S mikor fölépített egy ködvilágot.
Ráfujt s ledönté. S mást rakott helyette,

S megint egy új phantasmagoriát.
Mely addig él, míg mécsbelét kifűjják.
– Ha ez nem a megőrülés: – mi hát ?

De hát irgalmas Isten! vége van
A szenvedésnek. Három évtizedből
Nincs hátra már, csak egy pár kurta év.
Talán még addig élni is lehet.
Parancs jön, hogy numero ez meg ez
Vezetessék el a mély veremből.
Vegyék le róla már a láncokat,
Bilincstörés helyét kenjék olajjal,
S mossák le róla a penész szagot:
Numero ennyi s ennyi haza megy.
Talán nem is örül már annak ez?
Börtön sötétjét megszoká szeme
S rosszul esik neki a napvilág;
A pókot, hosszú évi jó barátját
Sajnálja ottan hagyni börtönében,
S kivel beszéljen már, ha láncra nincs?
Pedig beszélni kell. Nagy munka vár rá,
Meg kell köszönni a kapott kegyelmet.
Meg kell a térdét hajtani
A földi Isten, a jó cár előtt.
S alázatos tört hangon elrebegni
Egy minden ólomsúlynál nehezebb
Szót; – ezt a szót, hogy « köszönöm !»
Mit?

Az lesz az országzengés, népkialtás,
Ha visszajön! Ha a haza határát
Keresztül lépi. Nem marad virág,
Az mind az útjára szórva lesz
És nem marad szem könyezetlenül,
Folyam lesz könyeinkből. Úszva jön meg.
Vajon milyen alak lesz?
Fehér haja, mellét verő szakálla?
Teherhordástól görnyedt termete?
Ráismerünk? Vagy csak bámuljuk őt?
Egy más világnak megcsodált lakóját?
Ránk ismer-e, kik egykor a szívéhez
Voltunk szívünkkel növe rokonul?
Vagy elmélázva sorba kérdezi:

«Ki itt e görbe hátú ősz?
Ne mondd! ez egy levente volt!
Hát az a kopasz idegen?»
«Én! Én vagyok! Nevem nem ismered?!»
Úgy rémlik: ismerém, már nem tudom!»
Vagy tán nyelvünket nem is érti már?
Tenger idő múlt; elfeledheté,
Ha senkit nem hallá azt kiejtve.
S csak bámul és nem érti, mit beszélünk.
Elé mutatják költeményeit,
S azt kérdi, hogy mi az? A címlapon
Saját arcképe, délceg ifjú.
«Ki itt e büszke úr? Nem ismerem!»
Vagy tán annyit se mond? Mint annyian,
Kik hosszú börtön-éjből megkerültek,
Egyet tanult meg: nem beszélni többé.
Csak egy van még, mire emlékezik:
Mit örök hómezre bámulás,
S örök sötétje földalatti éjnek
Emlékiből ki nem törölhetett:
«Hová tévétek nőm és gyermekem?
Nem látom őket. Vagy nem ismerem. —
Mutassátok meg! Melyik ifjú itt
Az én fiam? Oly rossz már a szemem!
Tisztos matróna arcok itt körülöm,
Oh szóljatok, melyikhez irtam én
Egy verset? Nem tudom mit? Szó van abban
Özvegy nő fátyoláról; nem tudom mért?»
És aztán megmutatják néki majd
A szép pázsitos halmokat;
S a két kövön tanítják őt betűzni,
Míg megtalálja mind a két nevet,
S azt kérdi: «mért tettétek ezt nekem?»
És kérdi:
«Számomra nem kész még a harmadik kő?»

Vagy tán nem úgy lesz? Szíve megmaradt
A réGINEK. És lelke most is az.
Mi volt. Azt meg nem törte semmi lánc.
Lángoszlop, ami volt, annak maradt.
Démon, ki a sorssal nem alkuszik,
Daccal kiáltja vissza: «Kezdjük újra!»
S megindul az országban szertesét,

Hogy lelkivel beszórja a világot.
Az lenne országzengés, népkialtás!
Követelné magának minden város!
Örök vendége lenne a hazának.
Kire minden lakásban egy vetett ág
És minden asztalnál vár egy üres hely
És minden szívben egy áldozatoltár.
S a dics-toroknak és a lakomáknak
Nem lenne vége-hossza évekig.
...S a költő tán megannyit végig inná?...

Vagy a legelsőn fogná a pohárt
S vágná a felköszöntőnek fejéhez;
Fülébe ordítván tele torokkal:
«Hát még mindig csak isztok és beszéltek!
Csak nyelvetek tanult tornázni meg.
S szóköpködéssel lőtök célba most is?
Ivásba' és kiáltásba' hősök!
Ezt a hazát akarjátok kivívni
Utóditoknak, vagy a másikat,
Ahonnan én jövök most?
Ha kell haza, annak nagy ára van:
S ha elvész is, azt nektek kell fizetni.
Hadd csengjen már a kard, nem a pohár!
S mit szólunk ehhez, tisztelt társaság!
Szakállunkat hosszabbra húzogatva
Búsan mosolygunk? A szegény bolond!
«Hisz nem csoda, ha meg van háborodva.
Hagyjuk futni, egy várossal odább,
S beszéljünk másról; – míg elbúsultan
Könnyekbe törve, keserűn kiált:
«Eresszetek ólombányámba vissza!
Tömjéntek füstje engem émelyit.
A kén, s mireny füstjét már megszokám.
Ott jó barátim! Vissza hadd megyek !«

Vagy azt kiáltjuk néki: «menj tehát
Előre, és egy nemzet megy veled.
Hogy dobbanásítól megreng a föld,
S agyaglábáról érckolossz lehull! —
Kiálts hát! – Kezdd reá dalod!

.....

.....
.....

Fölébredek. Rigóm ott a kalitban
Fütyülni kezd egy dalt: «Búsul a lengyel!«
— Csak álom volt mindez. Ne féljeteK.